

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

HORVÁTH LÁSZLÓ

DÉMOSTHENÉS, HALOTTI BESZÉD AZ EREDETISÉG KÉRDÉSÉHEZ*

Kr. e. 338 őszen Démosthenés mondta el a makedónokkal szemben vívott chairóneiai ütközetben elesett athéniai felett a halotti beszédet. (A Démosthenés-corpus hatvanadik tétele.) A beszéd fordítása régi adóssága a magyar klasszika-filológiának. A szöveg – leginkább önálló fordítás révén elvégezhető – elemzése egyszerűs mind a halotti beszédekkel kapcsolatos műfaji, nyelvi, történet-filológiai kérdések sorát veti fel, amelyek középpontjában a szónoklat eredetiségének kérdése áll. Mivel a halotti beszéd tágabb történeti és műfaji kereteit másutt már bemutattam, itt az ókori testimoniumok és a vonatkozó modern szakirodalom áttekintésével az eredetiség kérdéséhez igyekszem újabb adalékkal szolgálni.¹

A *Halotti beszéd* eredetiségét elsőként a halikarnassosi Dionysios kérdőjelezte meg Démosthenés stílusáról írt értekezésében (*De Dem.* 44):

πανηγυρικούς μὲν οὖν λόγους οὐκ ἔχομεν αὐτοῦ παρασχέσθαι· πάντας γὰρ ἔγωγε τοὺς ἀναφερομένους εἰς αὐτὸν ἀλλοτρίους εἶναι πείθομαι καὶ οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἔχοντας τὸν ἐκείνου χαρακτῆρα οὔτ' ἐν τοῖς νοήμασιν <οὔτ' ἐν τοῖς ὀνόμασι>, τῆς δὲ συνθέσεως ὄλῳ καὶ τῷ παντὶ λειπομένους. ὧν ἔστιν ὁ τε φορτικὸς καὶ κενὸς καὶ παιδαριώδης ἐπιτάφιος καὶ τὸ τοῦ σοφιστικοῦ λήρου μεστὸν ἐγκώμιον εἰς Πausανίαν. τὰς δὲ περὶ τούτων ἀποδείξεις οὐχ οὔτος ὁ καιρὸς λέγειν.

Ünnepi beszédeit nem tudjuk elemezni. Mert valamennyi, amit neki tulajdonítanak, meggyőződésem szerint más műve, és a legkisebb mértékben sem jellemzőek Démosthenésre sem gondolatvilágukban, sem kifejezőmódjukban, a szerkesztésükben pedig teljes egészében elmaradnak tőle. Ezek közé tartozik a közönséges,

* A tanulmány az NKFIH NN 124539 *Társadalmi kontextus a szövegkritika tükrében: Bizáncan innen és túl* című pályázat támogatásával jött létre.

¹ A halotti beszédek műfajáról és történeti háttéréről lásd *Horváth L.*: Halotti beszéd Korinthos felmentői felett. In: *Lysias beszédei*. Szerk. *Bolonyai G.* B. Budapest 2003. 91 skk. A hat ránc maradt hosszabb-rövidebb klasszikus kori halotti beszéd közül három fordítását és magyarázatait elkészítve (*Lysias és Démosthenés mellett* lásd *Hypereidés beszédei és stílusának ókori megítélése*. Budapest 2001. 92 skk.) a műfaj sajátosságait bemutató átfogó bevezetővel immár az athéni halotti beszédek közös kiadását tervezem. A chairóneiai vereséggel összefüggő démosthenési politikáról és a vereséget követő belpolitikai eseményekről lásd *Horváth L.*: *Az új Hypereidés*. Budapest 2015. passim.

üres és gyermekded halotti beszéd és a szofistán dagályos, Pausaniast dicsőítő beszéd. Ezeket itt most nincs alkalmunk bemutatni.

A Démosthenés-beszédek tartalmi kivonatait és bevezetőit összeállító Libanios is Dionysios tekintélyét követte (*Arg. D. praef. 20*):

Τῆς ῥητορικῆς μέρη τρία, ἐπιδεικτικόν, δικανικόν, συμβουλευτικόν. τοῖν μὲν οὖν δυοῖν ἄκρος ἀγωνιστῆς γέγονε, τοῦ τε δικανικοῦ καὶ τοῦ συμβουλευτικοῦ, ἐπιδεικτικοῦς δὲ οὐκ ἔχομεν αὐτοῦ λόγους. τοὺς γὰρ φερομένους οὐ πιστευτέον εἶναι Δημοσθένους, τὸν ἐπιτάφιον καὶ τὸν ἐρωτικόν. πολὺ γὰρ τῆς ἐκείνου δυνάμεως ἀπολείπονται. καὶ οὐχ ἡμετέραν γνώμην λέγομεν, ἀλλὰ καὶ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασεῖ τοῦτο συνδοκεῖ. ὅτι μὲν γὰρ εἶπεν ἐπιτάφιον λόγον Δημοσθένης ὠμολόγηται, οὐ μὴν τοῦτον εἰκὸς εἶναι τὸν ὑπ’ ἐκείνου ῥηθέντα πάνυ φαύλως καὶ ἀσθενῶς ἔχοντα.

Az ékesszólásban három műfaj van: ünnepi, törvényszéki és népgyűlési. Kettőt kiválónan gyakorolt, a törvényszékit és a népgyűlést, ünnepi beszédei azonban nem maradtak ránk. Azokról ugyanis, amelyeket számon tartanak, az a benyomásunk, nem Démosthenés a szerzőjük, tudniillik a halotti beszéd és az erőtikos. Ezek ugyanis messze elmaradnak az ő átütő erejétől. Ráadásul ez nem csupán a mi véleményünk, hanem a halikarnassosi Dionysios is egyetért ezzel. Azt természetesen mindenki elfogadja, hogy Démosthenés mondott halotti beszédet, de az kizárt, hogy ez tőle volna, mert olyan hitvány és erőtlen.

Harpokration szótárának a beszédre vonatkozó két rövid bejegyzését mellőzve („ha eredeti”) az utolsó ókori, inkább bizánci testimonium: Phótios rövid, ironikusnak ható megállapítása is inkább megkérdőjelezi a beszéd eredetiségét (*Bibl. 494a*):

Τοὺς πεπτωκότας δὲ ἐν τῇ μάχῃ ἐκόσμησεν ἐπιταφίῳ, τῆς μὲν συμβάσης τύχης ἴσως οὐδὲν ἐνδεέστερον, τῆς δ’ ἄλλης αὐτοῦ περὶ λόγους δυνάμεως οὐκ ὀλίγῳ ἐνδεέστερον.

Az ütközetben elesetteket pedig halotti beszéddel magasztalta, amely a bekövetkezett balszerencsétől talán egyáltalán nem áll távol, de az egyébként jól ismert szónoki erejétől nem kis mértékben elmarad.

A beszéd szövegére vonatkozó ókori testimoniumokkal szemben áll a démosthenési szöveghagyomány csaknem egyértelmű bizonyossága: a teljes corpust tartalmazó valamennyi kódex a *Halotti beszédet* is magában foglalja. Ugyanakkor tény, hogy a kéziratokban bizonyítottan más szónokok beszédei is hagyományozódtak, így különösen Apollodóros több szónoklata is. Másfelől Démosthenés nyilatkozata megkérdőjelezhetetlenné teszi, hogy ő mondta a Chairóneiánál elesettek felett a hivatalos, állami búcsúbeszédet. A *Korona* című beszéd vonatkozó fejezeit (XVIII. 285–289) érdemes *in extenso* görögül, majd Gyomlay Gyula magyar fordításában is idézni.